

ДЕЛО СРЕТЕ ТАНАСИЋА
У НАУЧНОЈ КРИТИЦИ

Уредник
Корана Боровић

ДЕЛО СРЕТЕ ТАНАСИЋА У НАУЧНОЈ КРИТИЦИ

САДРЖАЈ

Предговор.	9
ПРЕЗЕНТ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (1996)	13
Академик Ирена Грицкат	15
Мирјана Соколовић	18
Љиљана Милићевић	21
<i>СИНТАКСИЧКЕ ТЕМЕ</i> (2005)	35
Академик Милка Ивић	37
Проф. др Предраг Пипер, дописни члан САНУ	39
Др Ивана Антонић	41
Ивана Коњик	49
Станислав Станковић	55
Марина Спасојевић	62
<i>СИНТАКСИЧКЕ ТЕМЕ</i> (ДРУГО ИЗДАЊЕ, 2009)	75
Јованка Милошевић	77
<i>ИЗ СИНТАКСЕ СРПСКЕ РЕЧЕНИЦЕ</i> (2012)	85
Академик Предраг Пипер	87
Наташа Киш	90
Марина Николић	96
Ружица Ж. Мирилов	101
Јелена Павловић	106
Александра Ђорђевић	114
СИНТАКСА ПАСИВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (2014)	121
Проф. др Владислава Ружић	123
Галина Тјапко	128
Валентина М. Илић	141
Јелена Павловић	151

<i>РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕЗИКА (2017)</i>	159
Академик Предраг Пипер	161
Горан М. Максимовић	163
Неђо Г. Јошић	175
Милан Тасић	181
Јово Бајић	186
<i>ИЗ СИНТАКСЕ И СЕМАНТИКЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА (2019)</i>	191
Марија М. Опачић	193
Јелена М. Павловић Јовановић	202
<i>ТАКО САМ ГОВРИО ЗАРАД СУТРА (2020)</i>	209
Академик Предраг Пипер	211
Проф. Марија Филиповић	213
<i>ПРИЛОЗИ СИНТАКСИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА (2021)</i>	225
Др Марија Опачић	227
Јелена М. Павловић Јовановић	236
<i>ОГЛЕДИ О ЈЕЗИКУ СРПСКИХ ПИСАЦА (2022)</i>	245
Проф. емеритус др Бранко Тошовић	247
Проф. др Вучина Раичевић	254
Димитрина Спасова Лесневска	261
Марија М. Опачић	270
<i>СРПСКИ ЈЕЗИК И ЂИРИЛИЦА: ОГЛЕДАЛО СРПСКО (2023)</i>	285
Вељко Брборић	287
Марина Љ. Спасојевић	291
Неђо Г. Јошић	297
Др Марија Опачић	303
Др Јелена М. Павловић Јовановић	313
Проф. Раде Р. Лаловић	318
<i>БИБЛИОГРАФИЈА ПРОФ. ДР СРЕТЕ ТАНАСИЋА</i>	323
<i>Уместо поговора</i>	349

By [unclear]

ПРЕДГОВОР

Значај научног дела једног аутора, по правилу, сагледава се бројчаним показатељима кроз број монографија, студија, цитата и др. Но, о делу много говоре и други аутори који су о некој књизи писали, оцењујући не само квалитет и допринос већ и процењујући значај и место књиге у научној заједници и шире – у општој култури. Управо нам ово потврђује одјек научног дела Срете Танасића у научној критици.

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС, научни саветник Института за српски језик САНУ, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу и хонорарни професор Филозофског (касније Филолошког) факултета у Бањој Луци, може се похвалити веома плодном научном продукцијом у току своје каријере дуже од пола века. Његова досадашња библиографија броји преко триста јединица, а сасвим је извесно да ће расти и у наредним годинама. У његовом научном опусу налази се осам књига, како монографских тако и у виду збирки огледа: *Презент у савременом српском језику* (1996), *Синтаксичке теме* (2005, уз друго издање 2009), *Из синтаксе српске реченице* (2012), *Синтакса пасива у савременом српском језику* (2014), *Из синтаксе и семантике српског језика* (2019), *Прилози синтакси српског језика* (2021), *Огледи о језику српских писаца* (2022) и *Српски језик и ћирилица: огледало српско* (2023), две књиге ауторизованих разговора *Разумевање језика: разговори са Срећом Танасићем* (из колекције Одговори Милоша Јевтића, 2017) и *У служби науке* (разговори у редакцији часописа *Исток* са Слободаном Реметићем и Срећом Танасићем поводом XVI међународног конгреса слависта у Београду, 2018), као и једна књига интервјуа датих различитим медијима у периоду од 2001. до 2020. године *Тако сам говорио зарад суштра* (2020). Исто тако, с правом се морају поменути на овом месту поглавља *Синтакса глагола* односно *Асиндетске реченице* у коауторским монографијама *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (2005) и *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (2018), које представљају по себи праве синтетичке монографске описе наведених појава.

Својим делом највећи допринос Срето Танасић дао је синтакси глаголских облика и познавању пасива у српском језику, али

се занимао и за друге теме из синтаксичке проблематике. Пасив је тема у коју је закорачио са својим магистарским радом и коју истрајно осветљава до данас, склапајући делиће ове сложене и помало недокучиве синтаксичке појаве, а проучавање значења и употребе глаголских облика биле су теме у које су га још у студентским данима увели знаменити професори из Сарајева – академик Јован Вуковић и проф. др Ксенија Милошевић, његов каснији ментор. Између осталог, професор Танасић је управо из синтаксе и стекао звање редовног професора.

Проф. др Срето Танасић био је дугогодишњи директор Института за српски језик САНУ, члан Одбора за стандардизацију српског језика, сада и његов председник, члан Савета за српски језик Владе Републике Србије и истоименог тела у Републици Српској, те бројних других тела, органа и комисија, што је резултирало његовим размишљањима о језичкој политици и језичком планирању, језичкој култури, статусу и стању српског језика и његовог матичног писма – ћирилице. Отуда је произашло неколико наведених књига разговора и интервјуа, али и огледа (*Српски језик и ћирилица: ојледало српско*).

Наслови наведених књига, које су се појављивале у протекле скоро три деценије, пленили су пажњу научне и стручне јавности. Излазак сваке књиге професора Танасића оставио је трага у научној периодици у виду приказа. Пажњу су будиле не само књиге из области синтаксе већ и оне из области језичке политике, и то не само лингвиста већ и других научних и културних прегалаца.

Књига пред нама доноси збирку приказа Танасићевић књига из пера различитих аутора. Сабрано је укупно четрдесет и два текст о десет књига, које су хронолошки наведене. О свакој књизи је писало по неколико читалаца, од заинтересованих и у синтакси усмераваних постдипломаца и докторанада, преко врских и осведочених синтаксичара, домаћих и страних професора, до академика. Видимо и да је друго издање књиге *Синтаксичке теме* изазвало потребу научне јавности да се опет о њој проговори. Једна оваква збирка текстова говори много о аутору, о развоју његових идеја, увођењу нових теоријско-методолошких поставки и његовом доприносу развоју синтаксе српског језика и науке о српском језику уопште, али и о научној читалачкој публици. Неретко је један аутор писао о више књига Срете Танасића, што показује да се резултати његових истраживања у србистици прате и очекују, а истовремено се кроз те текстове прати и развој и усмерење самог аутора.

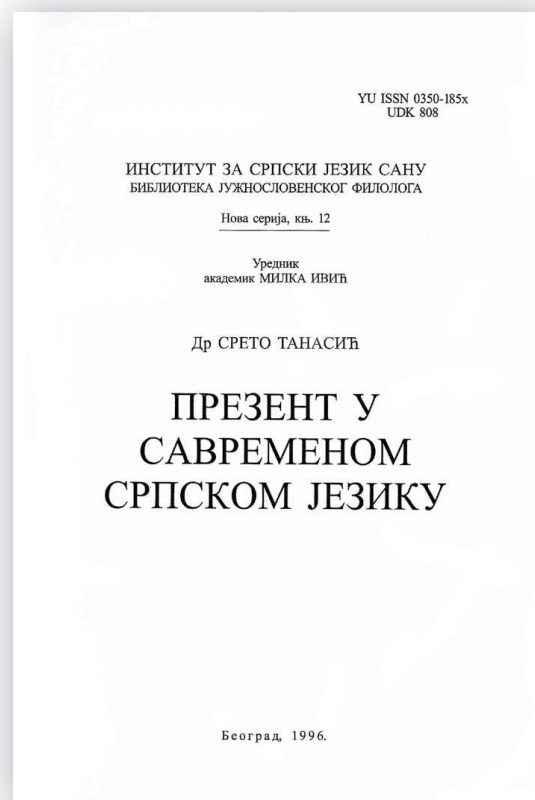
Појаву синтаксичких монографија Срете Танасића у најеминентнијем часопису нашем – *Јужнословенском филолоју* – обележили су својим оценама у време када су објављене најистакнутија имена српске синтаксе: академик Ирена Грицкат, академик Милка Ивић и академик Предраг Пипер. Објављивање прве монографије овог аутора, *Презент у савременом српском језику*, управо је својим написом у научној јавности подржала академик Ирена Грицкат. Прикази су излазили у гласилима свих значајних издавача српске лингвистичке периодике, од институтског *Јужнословенској филолоја* и *Нашеј језика* те других београдских часописа, попут *Књижевности и језика*, *Српској језика*, *Славистици*, преко новосадског *Зборника Машице српске за филологију и лингвистику*, *Зборника Машице српске за славистику*, *Прилоја проучавању језика*, до нишког *Годишњака за српски језик* и *Зборника радова Филозофској факултету у Приштини*. Рецепција није изостала ни у другим словенским замљама, па су прикази објављивани у Москви (Вопросы языкознания), у Софији (Русистика без граница) итд.

Овом књигом чинимо ретроспективу научног опуса проф. др Срете Танасића. Како је пригодним бројем часописа *Наш језик* (L/2, 2019, 811 стр.) обележен јубилеј професора Срете Танасића – седамдесетогодишњица живота и пола века научног рада, ова књига представља додатак за нови јубилеј – седамдесетпетогодишњицу животу. За протеклих пет године изашле су четири нове књиге, преко четрдесет чланака, скоро тридесет енциклопедијских јединица и велики број других написа. Све ово сведочи о узлазном путу и, по речима академика Предрага Пипера, истрајном успону.

Марина Сјасојевић

ПРЕЗЕНТ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

(1996)

Академик Ирена Грицкат,
САНУ, Београд

Др СРЕТО ТАНАСИЋ, *Презент у савременом српском језику*, изд. Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога н.с. књ. 12, Београд, 1996, стр. 192. (*Јужнословенски филолоџи* III, Београд 1997, стр. 215–216)

Студија Срете Танасића *Презент у савременом српском језику* представља докторску дисертацију одбрањену пет година пре публикавања и понешто допуњену. По својој основној концепцији та студија има, на првом месту, обележје теоријског фокусирања: ту се на посебан начин рашчлањује један проблем из области науке о језику, подела на референцијално и неререференцијално саопштење, и то када се оно остварује помоћу презента. На следећем нивоу видимо богату грађу из српске језичке праксе, књижевне, публицистичке, говорне, на којој се показана подела потврђује. Може се приметити да овај опсежни рад даје такође подстрека и за даље потраге, у правцу историјскојезичких и компаративистичких проучавања.

Лингвистичко посматрање глаголских радњи као референцијално или неререференцијално исказаних није у нашој науци било ни досад непознато, али је оно овде први пут, на овом питању, приказано исцрпно. Тиме је у великој мери стављена на своје право место подела на индикатив и релатив (и модус), која је у србистици доста дуго била у оптицају, доживљавајући и своју еволуцију и своја лутања. На почетку рада, пошто говори о ранијим анализама, Танасић се и задржава највише на схватањима о примени глаголских облика у индикативу и релативу, уз одмерену дистанцу према безусловности таквог разликовања.

Што се тиче референцијалне и неререференцијалне употребе, теорија указује да је у првом случају презентска радња везана за једно одређено место на линији времена, а у другом се она врши у низу временских тачака, и то било у прошлости, било у садашњости, било у будућности. У питању је, дакле, опозиција између једне радње, и, на другој страни, по на вљане, дистрибутивне или итеративне, што све српски презент може да прикаже на своје специфичне, разноврсно контекстуализоване начине.

Пошто је нагласио да словенски глаголи немају посебних уобличења за референцијалност и неререференцијалност (сем малобројних изузетака ако је о српском језику реч) – као што се у њима уобличава вид – аутор упозорава да у системе му глаголских облика ипак постоје извесне индикације у том смислу. Перфективни презент у српском може да означава само неререференцијалне ситуације, за разлику од имперфективног. Међутим, примаран је контекст који прати презентске облике. Овај чинилац Танасић обрађује веома подробно, на великом и детаљно разврстаном материјалу. Он дели овај контекстни материјал по граматичким особеностима, наиме – који се прилози, који падежи, са предлозима или без предлога, појављују уз глаголе када се добија тражено значење.

Напореда са указивањем на референцијалност одн. неререференцијалност примера, излагање у књизи дели се по критеријуму да ли је реченица која је у питању проста, независносложена или зависносложена (са подврстама). Затим (а ту се аутор мора вратити на „релативно“) – релативно су изречене оне радње када презент означава прошлу или будућу радњу у од носу и сто време ност и са неком другом. (Релативан је и футур други). То је друкчији случај него тран с по новање у прошлост или у будућност, чему је такође посвећено засебно поглавље: јер је једног типа измештање „чула је гласове како јој *говоре*“, а другог типа „Год. 1387. Турци *бележе* велики успех“. – Није испуштено ни дефинисање радње у локационом и у оријентационом аспекту.

У књизи има говора и о модалности: презентом се може исказати значење императива и потенцијала, разумљиво опет условљено реченичном организацијом. Најзад, размотрен је презент такође и у пасивним конструкцијама, где је начин његовог уобличавања исто тако везан за референцијалан или неререференцијалан смисао.

У осврту на цело излагање, рећи ће се да су контекстуални чиниоци у улогама пратилаца размотреног презента проучени заиста до најмањих појединости. Примери су давани и потврђивани толико савесно, скрупулозно, да се понекад стиче утисак како би неки од њих или сличан њему могао да буде означен и као „разговорни“, без наведеног извора (књижевник, датум и страна дневног листа, и сл.).

Као што смо споменули, овако обрађена проблематика инспирише на размишљања о особеностима српског глагола уопште, у

поређењу са ситуацијама у другим словенским језицима. Управо презент, а нарочито перфективни, имао је своје индивидуалне развоје.¹ И иначе је глаголски систем у српском језику ишао својим путем, као, уосталом, српска деклинација надругој страни.

Одлично упознат са овим питањима и способан да их решава, аутор књиге Срето Танасић обрађиваће, надамо се, и даље широко поље проблема конјугације, које се пред њим као квалификованим научним радником отворило.

¹ Напр., познато: *йрићем* срп. – наративно за прошлост, *йриду* рус. – будуће време; *Pridi! že pridem* словен. – перфективни презент у служби имперфективног.

Мирјана Соколовић,
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Др Срето Танасић, *Презент у савременом српском језику*. Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књига 12, Београд, 1996, стр. 192. (*Зборник радова Филозофског факултета у Нишу*, Серија српски језик и књижевност, св. 6, Ниш 1998, стр. 258–260)

Књига Срете Танасића *Презент у савременом српском језику* настала је дорадом докторске дисертације одбрањене 1991. године на Филозофском факултету у Сарајеву. Заснована је на теоријском концепту референцијалности одн. неререференцијалности глаголског значења, који је примењен на анализи обимне грађе из различитих функционалних стилова савременог српског језика.

Књига садржи следећа поглавља: 1. Увод (7–38), 2. Презент за исказивање садашњих радњи (39–121), 3. Презент за исказивање релативних радњи (123–138), 4. Презент у пасивним конструкцијама (139–146), 6. Временска транспозиција презента (147–163), 7. Презент у модалној конструкцији (164–172), Закључак (173–177), затим следе резиме на руском језику (178–183), Извори (185–186) и Цитирана литература (187–192). Уводно поглавље нуди поменути теоретски оквир, док се у осталим поглављима из ове перспективе анализира прикупљена грађа.

У уводу аутор детаљно анализира раније прихваћену поделу на индикатив и релатив и, у складу с новијим тенденцијама у лингвистици, разрађује концепт референцијалности одн. неререференцијалности. Референцијално значење односи се на појединачне радње, а неререференцијално на мноштво радњи, које се налазе на различитим тачкама у времену. Аутор даље анализира ове појмове у односу према глаголском аспекту и времену и закључује да се перфективни вид не може поистоветити са референцијалношћу, а имперфективни са неререференцијалношћу, иако у великом броју случајева постоји корелација између њих. Исто тако појмови референцијалности и неререференцијалности не могу се уградити у систем глаголских времена – ова опозиција представља својеврстан феномен у односу на темпоралност. Ретка су и језичка средства која би се могла поистоветити са рефе-

ренцијалним или неререференцијалним значењем, што значи да је при одређивању референцијалности или неререференцијалности неке радње неопходно и укључивање и контекста. Посебна пажња посвећена је односу презента према референцијалности и неререференцијалности и закључено је да садашње имперфективне радње могу бити и референцијалне и неререференцијалне, а перфективне само неререференцијалне.

У анализи прикупљене грађе С. Танасић посматра најпре употребу презента за исказивање садашњих радњи, а у оквиру овога посебно се анализира проста реченица, независнословена реченица и зависнословена реченица. За сваки од ових типова реченица издвајају се примери референцијалности и неререференцијалности, као и различита значења у оквиру њих (временско локационо и оријентационо значење, антериорност и постериорност, квантификација радње), као и језичка средства којима се она остварују (прилози, облици именица без предлога, различите предлошко-падежне везе). Као посебно значајно истиче се да ова дистинкција доприноси бољем сагледавању употребе презента за исказивање неререференцијалних садашњих радњи, нарочито перфективног презента.

Треће поглавље посвећено је употреби презента за исказивање релативних радњи, прошлих и будућних. Анализа показује да се презент може употребити за исказивање радње која је истовремена са неком радњом у прошлости или будућности, или за радњу која се може исказивати и футуром другим. Презент у овим функцијама среће се само у појединим типовима зависнословених реченица. Оваква релативна употреба почива на синтаксичким релацијама, али се од ње разликује транспозиција презента – његова употреба у функцији неког другог значења (прошлости – приповедачки презент или будућности – презент за планирану будућност, презент за замишљену будућност), које произилазе из контекстуалних односа. Оваква транспозиција обезбеђује се и посебним језичким поступцима, који се такође детаљно анализирају.

Пасивне конструкције са презентом обрађене су у посебном поглављу. Референцијална значења јављају се само у рефлексивним конструкцијама, а неререференцијална значења и у рефлексивним конструкцијама и у конструкцијама трпног придева са презентом помоћних глагола *бивати* и *бити/будем*. Конструкција с глаголом *бивати* врло је фреквентна у новинарском и научном стилу.

У поглављу о модалној употреби презента С. Танасић закључује да се презентом може изразити велики број модалних значења – скоро сва која могу да имају императив и потенцијал у модалној употреби, али и неке нијансе у значењу које овим облицима не могу бити исказане (нпр. обезличавање адресата, нијанса предлагања у односу на наредбу и др.).

На крају, ову књигу можемо препоручити из неколико разлога: она супротставља један нови теоријски концепт старој подели на индикатив и релатив, примењујући га доследно у анализи и нудећи неке нове углове гледања на проблематику употребе презента, а тиме отвара и нове могућности у истраживању синтаксе глагола. Посебну вредност књиге представља анализа грађе из различитих функционалних стилова. Сви наведени примери анализирани су и структурно и семантички, уз посебно истицање могућности замене појединих језичких јединица и промена у значењу до којих оне могу довести, а овоме је, тамо где је то релевантно, прикључена и анализа контекста.